

ს ა ქ ა ო თ ე ე ლ ა ნ
ბ ო ა ს მ ე ო ო ბ ო ა
ბ ე ო ო ო ო ო ო ო
ე ა ხ ე მ ე ო
ბ ო გ ო ა ო ო ო ო ო
ბ ო ო ო ო ო ო ო ო

„... რომელმან იხილოს შრომანი ჩუენნი, არა საგმობელ გვყოს, არამედ მადრიელ იქმნეს და მისცეს ღოცვა მიზდისა მოქმედსა. დაღათუ არა იქმნას ესე, ჩუენ სურვიელ ვართ აღსრულებად წმიდისა დამასკელის თქმულისა და პლინი სტიოკის სიტყვისა, რათა არა განვლოთ ჟამი უქმობით, რომელ არა მოვიდოთ ნაყოფნი სარგონი მის მიერნი. და თქუენდაცა წინამდებარედ გვიქმნიეს, უკეთუ ვის გთნდესთ, მიიღოთ, უკეთუ არა, არა არს ძალი, არამედ უმჯობესისა ჩუენება, და რომელმანცა აღირჩიოს რაიმე, იგი ყოს მადლითა და კაცთმოყუარებითა ღვთისათა, მამისა და ძისა და სულისა წმიდისათა. ამინ“

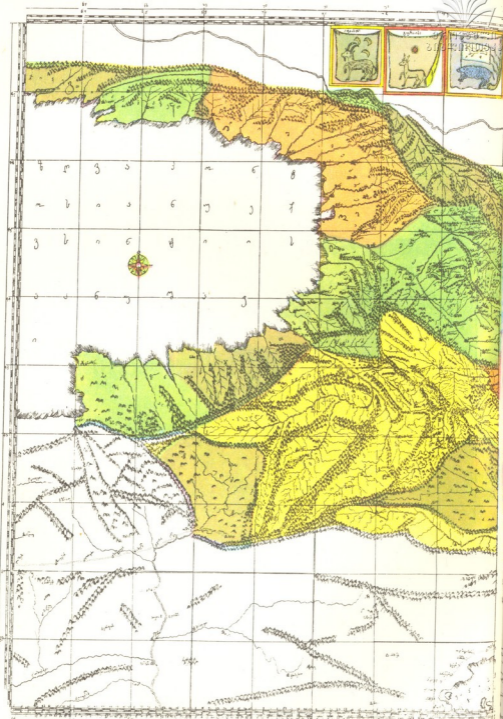
ქოქუანი ვახუშტი:

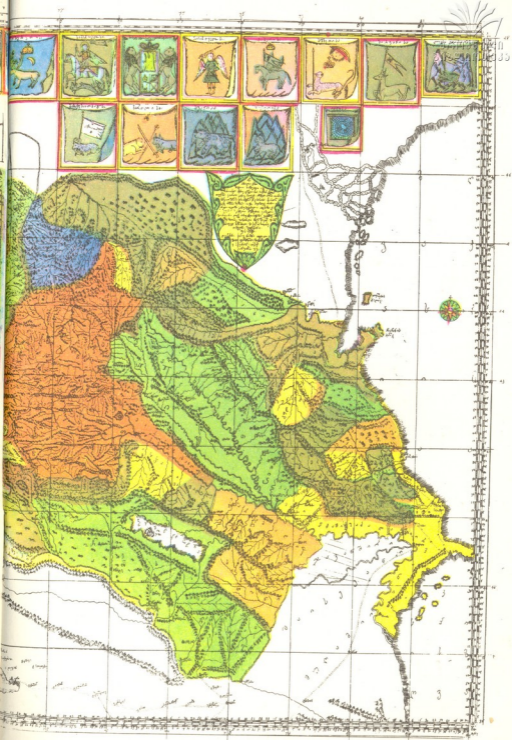
საქართველოს რესპუბლიკის მინიერებათა აკადემიის
კახუბტი ბაბრატორნის სახელრბის
ბერბრეფიისა და ბერბერლრბის ინსტიტუტი

საქართველოს დროუბები და ბერბები კახუბტი ბაბრატორნის ეინეღვიტ

ბაბრბეფლრბა „საბრბელრ“
ტბილისი – 1991

© გამომცემლობა „საბჭოთალო“, 1991

12030201000 – 02

3 — ჰაბ. 1991

M 606(02) — 91

წინასიტყვაობა

ვახუშტი ბაგრატიონის ფრიად საპატიო ადგილი უკავია საქართველოს უპირველეს შვილთა პანთეონში. ისტორიულ უკუღმართობათა გამო მეფე-მამასთან, უგანათლებულეს ვახტანგ VI-სთან ერთად 1724 წელს მოსკოვს გარდახვეწილ მრავალმხრივ მოღვაწეს ბედმა ქართული ისტორიული, გეოგრაფიული, ეთნოგრაფიული და კარტოგრაფიული მეცნიერების ფუძის ჩაყრა არგუნა. მოსკოვში, პრესნახე, სადაც იგი აღსრულებამდე ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა, ვახუშტიმ 1745 წლის 20 ოქტომბერს დაასრულა უზარმაზარი თხზულება „საქართველოს ცხოვრება“, რომელიც დიდი ივანე ჯავახიშვილის თქმით „...არის ქართველთა მრავალსაუკუნოვანი წარსულის საზოგადო ფილოსოფიურ-ისტორიული მიმოხილვა, რომლის მსგავსი არც წინათ დაწერილა და არც შემდეგში“.

აკადემიკოსი მარი ბროსე, რომელმაც 150 წლის წინ გამოსცა სანკტ-პეტერბურგში ქართულად და ფრანგულად ვახუშტის „აღწერა საქართველოსა“ ანუ „საქართველოს გეოგრაფია“, წერდა: „ვახუშტის გეოგრაფიას ისეთივე მნიშვნელობა აქვს საქართველოსათვის, ვითარც პომპროსის ტოპოგრაფიულ შენიშვნებს საბერძნეთისათვის“.

ვახუშტი ბატონიშვილმა დავეციტოვა აგრეთვე უნიკალური ატლასები, საქართველოსა და კავკასიის რუკათა სერიები, რომლებსაც გამოსაცემად ამზადებს ვახუშტი ბაგრატიონის სახელობის გეოგრაფიის ინსტიტუტი.

კიდევ რამდენიმე წელი და სრულიად საქართველო იზეიმებს ვახუშტის დაბადების 300 და თხზულებისა და ატლასების შექმნის 250 წლისთავს. საიუბილეო გამოცემების მომზადებასთან ერთად გადავწყვიტეთ ვახუშტის კარტოგრაფიული მემკვიდრეობის ზოგი ნაწილის ცალკე გამოცემა. მათ რიცხვშია ეს ბროშურაც, რომელიც ასახავს ვახუშტისეულ ერთ-ერთ რუკაზე ავტორის ხელით გამოხატულ საქართველოს გერბებსა და დროშებს. თითოეულ მათგანს დავურთეთ შესაბამისი გეოგრაფიულ-ეთნოგრაფიული აღწერაც „საქართველოს ცხოვრებიდან“, რასაკვირველია უაღრესად შემცირებული ნაწევრების სახით. ბროშურას არ ახლავს კომენტარები, რაც ღრმა მეცნიერულ გამოკვლევას მოითხოვს. ესაა ვახუშტის კარტოგრაფიული მემკვიდრეობის პოპულარიზაციის ერთ-ერთი ცდა ჩვენს ეპოქაში, თავისებური საჯილდაო ლოდი. იმედს არ ვკარგავთ, რომ ქართველი მკითხველი დიდი ინტერესით შეხვდება ვახუშტი ბაგრატიონის დიდი და მრავალმხრივი მემკვიდრეობის ამ ერთ პატარა ნაწილს.

ხოლო ქვეყანა ესე იწოდების სახელითა სამითა: პირველად — საქართველო, მეორედ — ივერია, მესამედ — გიორგია. ხოლო საქართველო არს სახელი ქართლოსის გამო, რომელსა წილად ხვდა ქვეყანა ესე და, სადა დაეშენა, უწოდა სახელითა თვისითა ქართლი, და მის გამო მორჩილთა ანუ წილ-ხლომითა მისთა ეწოდა საქართველო. გინა შემდგომად მისსა, რომელ ფუცივიდნენ ძენი და ძენი ძეთა მისთანნი საფლავსა მისსა, ეწოდათ საქართველო, ხოლო მეორე სახელი, ივერია, ენითავე ქართულითა მიეცა. რამეთუ „იი“ არს შორისყრილი, რომელი არს სასიხარულო ხმა ზახილისა; ხოლო „ვერიე“ — მოვერივე, არამედ წყობისათვის შეთხზულად ივერია. რამეთუ ოდეს მეფემან ადერკიმ მოკლა არშაკ, მეფე ქართლისა, გოლიათობითა თვისითა, მაშინ აღუტევა ხმა სპათა მიმართ თვისთა: „იი, ვერიე“; და განხდა ხმა ესე, და იტყოდიან ყოველნი, სიმხნისა მისისათვის, ამის გამო იწოდა ივერია. არამედ წოდება სასიხარულოს ხმისა მოასწავებდა სიხარულსა დიდსა. რამეთუ პირველსა მეფობასა ადერკისასა იშვა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე, და მოასწავებდა ხმა სახარებისა ხარებასა და სიხარულსა სასუფეველისასა, ხოლო „ვერიე“ მორევნასა კერპთა ზედა, ძალთა ჯვრისასა და ხსნასა ეშმაკისაგან საქართველოსასა. კვალად გიორგიაცა მხნედ მომჭირნეობისა მუშაკობისა ქართველთათა ეწოდა (რამეთუ „გიორგი“ მუშაკად თარგმნის). კვალად. ვინათგან იცნეს სამება ერთარსება ჭეშმარიტი ღმერთი წმიდის ნინოს მიერ, რამეთუ მამა ნინოსი იყო ზაბილონ და ესე ზაბილონ იყო კაბადუკიელი, ნათესავი წმიდისა დიდის მოწამისა გიორგისა; ამისთვის, მიერ ჟამითგან, ნიშნი და სასწაულნი უმრავლესნი არიან მთავარმოწამის გიორგისანი ყოველსა ივერიასა შინა. რამეთუ არა არიან ბორცუნი ანუ მაღალნი გორანი, რომელსა ზედა არა იყოს შენნი კვლესიანი წმიდისა გიორგისანი. და ესეცა ამის მიერ იწოდა. არამედ ვეროპელნი და ბერძენნი უხმობენ ჯორჯიანსა და რუსნი გრუხსა, და მოჰმადიანნი გურჯსა, მათითა ორფოლრაფიის გამო, არამედ იგივე გიორგიავე არს.

ხოლო არს სიგრძე ქვეყანისა ამის 80 ეჯი, ხოლო განი სპერის ზღვისაკენ 60 ეჯი, შუა ადგილი 32 ეჯი, ხოლო ბოლოთ-კერძი 35 ეჯი, და მდებარებს კასპიისა და პონტოს ზღვას შორის. გარნა არს ქვეყანა შევნიერი და ნაყოფიერი ყოვლითა, ღუთისა მიერ და არა ხელოვნებითა კაცთათა...

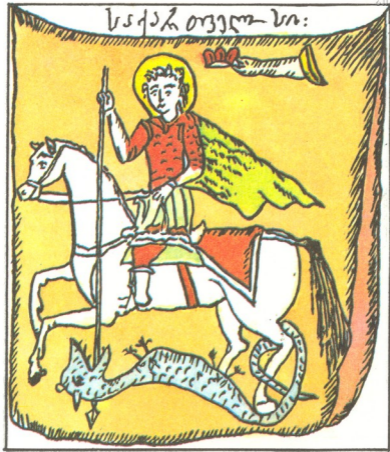
Նախն օրջլու Նո:

ხოლო არს მთანი და ტყენი აურაცხელითა ყვავილითა, მწვანითა და სურნელითა აღსავსე, ტყენი სხვადასხვა ხითა შევნიერითა ჭაღალათა და მათათა შინა; კვალად არიან მთანი დიდროვანნი. რამეთუ ჩრდილოთ უძეს კავკასი, შავის ზღვიდამ ვიდრე კასპიამდე, რომლისა სიმაღლე დღე ერთისა სავალ და მარადის მყინვარე უმაღლესთა ზედა, რომლის სიზრქე ყინულისა არის 20, 30 მხარი; და ჟამსა ზაფხულისას განსქდების და, თუ შთაუტყო კაცი, მცირეს ჟამს ვერ ძალუცს დათმენად სიცოვისა... ხოლო დიან მთისა მისგან მდინარენი, იმიერ და ამიერ, მრავალნი; შორის მთისა ამის სცხოვრებენ კაცნი. სხვა არს მთა სამხრით, რომელი იწყების შავის ზღვითვე და განვლის აზრუმს, ბასიანს და მოვალს ბარდა-არაზამდე, და არა ვგრე მყინვარე და მაღალი, არამედ თოვლნი მარადის აუღებლად, განა ადგილ-ადგილს; და ვგრეთვე მდინარენი დიან იმიერ და ამიერ. კვალად არიან საშორის მათსა მთანი დიდროვანნი და მცირენი, და კლდენი საშინელნი და შევნიერებით აღმატებულნი...

ხოლო კაცნი ამის ქვეყანისა არიან სარწმუნოებით ქრისტიანენი... ხოლო ანაგებით არიან კაცნი და ქალნი შევნიერნი, პაეროვანნი, შავ თვალ-წარბ-თმოსანნი, თეთრ-ყირმიზნი, იშვიათ შავგრემან და მოყვითან, იშვიათ თვალ-ჭრელ და გრემანი; და მწითურ ანუ თეთრ. ქალთა თმა გარდაშეებული და დაწული, ხოლო კაცთა ყურთა ზედა მოკვეცილნი. წერწეტნი, უმეტეს ქალნი. იშვიათ სქელნი, მხენი მუშაკნი, ჭირთა მომთმენნი, ცხენსა ზედა და მხედრობათა შინა კადნიერნი, მკვირცხლნი, მსწრაფლნი, რამეთუ ვიეთნი 33 ეჯს თოთხმეტს ჟამს გაირბენს. სალაშქროთა შინა ახოვანნი, საჭურველთ მოყვარენი, ამაყნი, ლაღნი, სახელის მეძიებულნი ესრეთ, რამეთუ თვისთა სახელთათვის არა რიდებენ ქვეყანასა და მეფესა თვისსა. სტუმართა და უცხოთ მოყვარენი, მხიარულნი: უკეთუ ორნი ანუ სამნი არიან, არა რაი შეიჭირვიან, უხვნი, არცა თვისსა არცა სხვისასა კრძალევენ. საუნჯეთა არა მმესველნი, გონიერნი, მსწრაფლ-მიმხდომნი, მჩემებულნი, სწავლის მოყვარენი, — არამედ არს ჟამი რაოდენიმე არღარა ისახელების ცოდნა თვინიერ წიგნის კითხვისა და წერისა, გალობა-სიმღერისა და სამხედროსაგან კიდე, და ჰგონებენ დიდ-მცოდინარობად. ურთიერთის მიმყოლნი, სიკეთის დამსწავლელნი და მიმგებულნი, სირცხვილის მღვეარნი, კეთილ-ბოროტ-ზედა აღრე მიმდრეკენი... დიდების მოყვარენი...

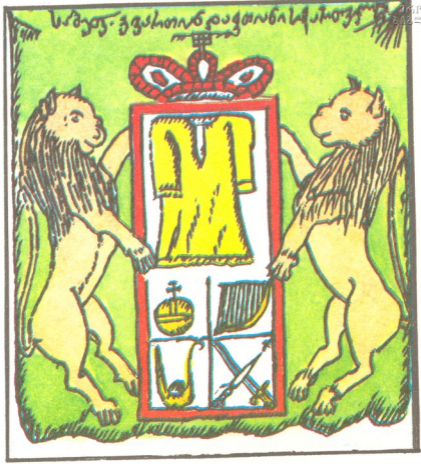

ხოლო გუარნი მეფეთანი იყვნენ: პირველი ქართლოსიანნი, და ნებროთიანნი, არშაკუნიანნი, და მეფობდნენ ესენი 566 წელთა, და მეფენი ისხდნენ 28. შემდგომად ამათთა იყო გუარი ხოსროვანთა, და მეფობდნენ ესენი 454 წელთა, და მეფენი ისხდნენ 17 და მთავარნი 3. შემდგომად ამათთა ბაგრატიონნი, რომელნი გამეფდნენ ქრისტესსა 575 წელსა და არიან აწამდე. არამედ სიტყუა იყო ივერთასა შინა მეფეთა ამათთვის, რამეთუ იცნობის ქართლოსიან-ნებროთიან-არშაკუნიანნი გმირობითა, ხოლო ხოსროვანნი გოლიათობითა, ახოვნებითა, შემმართებულობითა, ხოლო ბაგრატიონნი მხნეობითა, სიბრძნე-ქუელობითა და ქუეყნისათვის თავდადებულობითა...

ესვე ეპისკოპოსი აკურთხევდა მეფესა და დაადგმიდა გვირგვინსა, ხოლო დადგინებისა კათალიკოსისა — კათალიკოსი. ჟამსა ბაგრატიონთასა ვინაითგან ღიხთ-იმერთა იყო დადგმა გვირგვინისა: ქართლისა და აფხაზთა კათალიკოსნი აკურთხევდნენ, არამედ გვირგვინსა დაადგმიდა ქუთათელი მეფეთა ქუთათისის ტახტისათვის. ხოლო შემდგომად განყოფისა იმერთს — კათალიკოსი იმერთა, ქართლს — კათალიკოსი ქართლისა და კახეთს — ბოდბელი.

ხოლო მეფენი ამათ ყოველთა ზედა იწერებოდნენ ესრეთ: „ჩენი ბრძანება არს, მესტუმრეო თუ მანდატურო, ესრეთ უამბე“, და შემდგომად რაი ჯერ იყო. ხოლო სიგელსა და გუჯარსა შინა: „ჩუენ, მეფეთ-მეფემან, ღვთით წყალობით ცხებულმან, თვითმპყრობელმან და თვითხელმწიფემან, იესიან, დავითიან, სოლომონიან, ბაგრატიონმან, შვიდთავე სამეფოთა მპყრობელმან (სახელი) გიწყალობეთ“. ხოლო აწინდელთა ჟამთა: „მესტუმრეო, ჩუენ მაგიერად ჩუენს დიდს იმედს დარბას-ბატონს (სახელი) ასრე უანბეთ“. და მდაბალთა ზედა: „ჩენი ბრძანება არს“, ხოლო გუჯართა და სიგელთა: „ჩუენ, მეფემან ღვთივცხებით გვირგვინოსანმან, იესიან, დავითიან, სოლომონიან, ბაგრატიონმან (სახელი) გიწყალობეთ“! ესრეთვე იმერნი და კახნი, არამედ მეფე ქართლისა კუალდცა მეფეთ-მეფობით სწერდა წინავეთავე ჩუეულებითა.

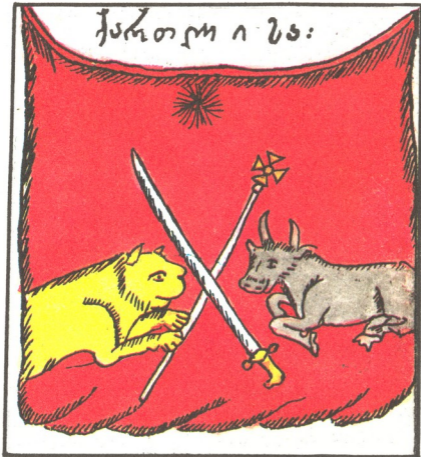

ხოლო ქუეყნისა ამის სახელი არს საკუთარი ქართლი ამისთვისა, რამეთუ არს წილივე ქართლოსისა, მისგანვე ეწოდა ქართლი და, შემდგომად სიკუდილისად მისისა, საქართლო ანუ საქართველო, და იწოდების დღემდეცა ვგრეთვე. არამედ, ვინაითგან ჟამითი-ჟამად შეეძინნენ სახელნი მრავალნი განყოფილებისაგან და ადგილებთა განყოფისათვის, და ისახელნეს ესრეთ. რამეთუ შემდგომად ქართლოსის სიკუდილისა ცოლმან მისმან, განყო რა ძენი თვისნი, და მისცა უხუცესსა ძესა თვისსა მცხეთოსს ტფილისისა და არაგვის დასავლეთი, და ფანავრის ტბის დასავლეთის ქუეყანა, წილი ქართლოსისა, ზღუამდე სპერისა, და ტაოსა და კლარჯეთს შორისის მთამდე, და დაიპყრა მცხეთოს ქუეყანა ესე; ამან მცხეთოს უწოდა ტფილისის და არაგვის დასავლეთს, ლიხის მთამდე და ტაშისკარამდე, შიდა ქართლი და ტაშისკარსა და ფანავრის დასავლეთს ზღუამდე უწოდა ზემო ქართლი, და განყო იგივე ქართლოსის სახელი ესრეთ. ხოლო შემდგომად მცხეთოს განუყო სამთა ძეთა თვისთა წილი თვისი და მისცა უფლოსს, ძესა თვისსა, რა იგი ადვსწერეთ, და ძესა თვისსა ოძრაბოს მისცა ტაშისკარს ზეითი და მტკურის დასავლეთი, ვიდრე ზღუამდე; საზღვრამდე ქართლოსისა, რომელ არიან აწ სამცხე, გურია, ლიგანი, შავშეთი, არტანუჯი, ფანასკერტი, ოლთისი და ტაო, და ამათ ადგილებთა უმეტეს ეწოდა ზემო ქართლი.

ხოლო ფანავრის დასავლეთი და მტკურის აღმოსავლეთი, ვიდრე თავადამდე მტკურისა, მისცა მცხეთოს ძესა თვისსა ჯავახოს, და ამის მიერ ეწოდა ამ ადგილებთა ჯავახეთი. და არიან ამათ ადგილთა შინა ჯავახეთი, არტანი, ერუშეთი, კოლა და მტკურის აღმოსავლეთი; ხოლო კლარჯეთი არა არს წილი ამათი, არამედ ფანაოზ დაიპყრა შემდგომად აზონის სიკუდილისა. და არს საზღვარი ამისი: აღმოსავლით მთა, რომელი განვლის კლარჯეთსა და ტაოს შუა ზღუამდე; სამხრით მთა იგი, რომელს სდის მდინარენი და ერთვის ჭოროხსა; დასავლით მთა აზრუმ-ბასიანს შორის განვლილი ზღუამდე, ჩრდილოთ შავი ზღუა.

ვინათგან საზღვარი ქართლისა ბერდუჯის მდინარე არს, ვიწყოთ მუნითგან წერა, რამეთუ მდინარე ესე გამოსდის მთასა აბოცისას... და მიერთვის ქციის მდინარეს... ხოლო არს ახბატი და სანაინი. მეფეთა ქართველთა აღშენებულნი ეკლესიანი, გუნბათიანნი,

კეთილნამუშენი, საეპისკოპოსო... სომხითისა, ერევნისა და გამყოფელი არს მთა დიდი, მაღალი და მარადის თოვლიანი... მთისა ამის სამხრით კერძი სომხით-ერევნისა არს, ხოლო ჩრდილოთ კერძი ბერდუჯისა და რანისა: არამედ ბერდუჯის მდინარის აღმოსავლეთის კიდე უპყრავთ ბორჩაღლუთა. დასავლეთის კიდის კერძი უპყრავს მეფესა ქართლისასა, ვიდრე ხუნანამდე... სარკინეთს ითხრების ლითონი რკინისა და სპილენძისა, და იპოების მცირე ლაჟვარდიცა.

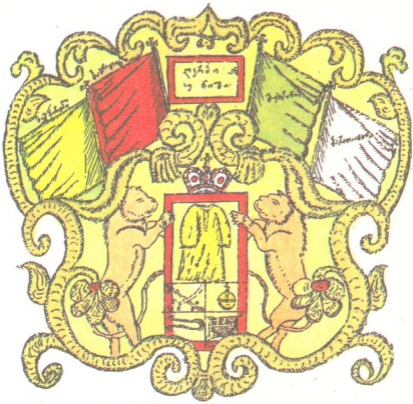
ამას დასავლით დის მდინარე ფოლადაური. გამოსდის ლელვარს და მოერთვის მდინარეს მაშავერას. ამას ზედა არს მცირე ქალაქი ბოლნისი. მას ზემორ კელესია დიდი, უგუნბათო, ბოლნისისა, ... აწცა ზის ეპისკოპოსი მწვემსი აწინდელის ქართლის-სომხითისა; პირისპირ ამ კელესიისა არს მონასტერი წულრულაშენს, გუნბათიანი მშვენიერად ნაშენი, შვენიერს ადგილს... ამას ზეით არს მონასტერი ჰუჯაბისა, გუნბათიანი, კეთილს ადგილს...

ხოლო მოდამნახეს ციხის ქვეით არს ხრამი ქციისავე, ნახიდურამდე, მაღალი და განიერი... ახალ-ქალაქი დამ დის ქცია სამხრით... არს მონასტერი ფიტარეთს, შვენიერ-ნაშენი, გუნბათიანი შვენიერს ადგილს, ზის წინამძღვარი... ციხე ხულუტისა... ციხე ბერიქალისა... პირდებული, კლდე გამოკუეითილი... ზის არქიმანდრიტი.

ხუნანის ჩრდილოთ კერძოთ ერთვის მტკვარს, დასავლეთი დამ, მდინარე ალგეთი, გამოსდის კლდე-კარს, და მოდის აღმოსავლეთად... ამას ქვეით არს მანგლისი, კელესია გუნბათიანი. აღაშენა დიდმან კონსტანტინემ, მირიან მეფის ჟამს და დაასვენა აქა ფეხის ფიცარი უფლისა, აროდეს შემუსრვილ არს... ტბისის უკან, ჩრდილოთ კერძ, არს ციხე ბირთვისი, კლდესა ზედა შენი და გარემო კლდითა მოზღუდვილი... სამხრით არს სასახლე მეფისა კოჟორი... მარნეულს არს ნაციხვარი, მის გამო იწოდა ძველადვე ლომთა გორა... ხოლო ალგეთის მსახლობლის ბარათიანთაგან ეწოდების ამ ადგილთა საბარათიანო აწინდელსა ჟამსა, თვინიერ დბანის-ხვეისა, თრი-ალეთისა, ტაშირისა და სომხითისა ჟამთა ამათ.

კვალად იაღლუჯის აღმოსავლით და მტკვრის გაღმართ არს ბოსტან-ქალაქი, რომელი არს რუსთავი... გარეჯის მთას არს მონასტერი კლდესა შინა გამოკუეითილნი, სენაკნი, ტრაპეზნი, პალატნი... ნათლისმცემელს ზის არქიმანდრიტი, ჩიჩხიტურს ზის წინამძღვარი, დავით-გარეჯას არქიმანდრიტი, ბერთუბანს წინამძღვარი... ხოლო მსახლობელნი არიან სომხით-საბარათიანოს მთავარნი და აზ-

ნაურნი... შშვიდნი, მორჩილნი, ბრძოლასა შემმართებულნი, შევნი-
რ-ჰაეროვანნი, ვგრეთვე ქალნიცა უშეტეს ნაზნი...

ხოლო ტფილისი არს საში ქალაქი: ტფილისი, კალა და ისნი.
ჰყოფს მტკვარი კალას, ტფილისს და ისნს. ხოლო კალასა და ტფი-
ლისს ჰყოფს სალაღაკის — წყალი... ტფილისს დის ცხელი წყალი
კლდიდამ, არს მით აბანონი ექვსნი, დიდ-შენნი, ავაზიანნი. მარა-
დის მომდინარე ცხელი წყალი... არს კალას კელესია გუნბათიანი,
დიდი, დიდად შეენიერი, სიონი წოდებული, ლეთისშშობლისა...
ვერესა ზედა არს ხიდი დიდი ქვიტკირისა... მას ზეით არს ტბა
ლისისა და მის დასავლით მთა სხალდიდისა, კეთილი აგარაკი...
მის სამხრით ხეობა დიდმისა... ქვათახვეს არს მონასტერი ყოვლად-
წმიდისა... ზის არქიმანდრიტი... ამას ზეით, დიდგორის კალთას,
არს ციხე კავთისა... გუდარეხის ხევზედა არს, თვალივს, სასახლე
მეფეთა, ნაშენობა დიდი.

მტკვრის სამხრით დასავლეთიდამ ერთვის ატენის წყალს წედი-
სის ხვეი... ატენის წყალს მოერთვის აღმოსავლიდამ ვერის ხვეი...
ამას ზეით ატენი, მცირე ქალაქი... ატენის სამხრით არს მონასტერი
სიონი...

დასავლით გორიჯვრისა არს ხვეი სკრისა... ხვედურეთის ხეო-
ბა... მონასტერი ყინცვისს, წმიდის ნიკოლაოზისა...

ხოლო მცხეთა არს ორს მდინარეს შორის... აღაშენა მცხეთოს,
ძემან ქართლოსისმან... შემდგომად იქმნა ქალაქი დიდი, რომელსა
უწოდებენ დედაქალაქსა... ხოლო მირიან აღაშენა კელესია მოცი-
ქულთა, ხისა, სამოთხესა შინა თვისსა, სადაც არს კვართი უფლი-
სა... ეწოდა სვეტი ცხოველი კელესიასა ამას...

ხოლო მცხეთას განჰკვეთს არაგვი, გარნა მოებმის ზედაძმის
მთა და მივალს ქისიყამდე. ხოლო მდინარე არაგვი განჰყოფს ქართლ-
სა და კახეთს... მისაქციელიდამ და ოხერ-ხიდის ჩრდილოთ არს ბო-
დორნას ქვაბნი გამოკვეთილნი და ციხე მაგარი... არაგვის ქედ-
ზედ არს ანანური.

ხოლო გუდამაყრის ხვეის შესართავს ზეით, დასავლეთ ჩრდილოს
შუა, არს მთიულეთი... კაცნი ჰაეროვანნი, მხნენი და მბრძოლნი,
ერთგულნი, საჭურველთ-მოყვარენი, სამოსელთა და იარაღთა განმ-
წყონი...

ხოლო მთიულეთის ჩრდილოთ არს ხვეი... ჩასავალს ზეით არს
თრუსო... რამეთუ დასავლით აქუს მყინვარი, უმაღლეს ყოველთა
კავკასთა და მარადის ყინულით შეკვერცხილი... ჩრდილოთ არს
სტეფანწმიდა, დაბა კარგი. ამის დასავლით არს გერგეთი, არაგვს

იქით კიდესა. ზეით ამისსა არს, მყინვარის კალთასა ზედა, მონასტერი სამებისა, გუნბათიანი, მცხეთის სამკაულის სახიზრად დაცა ესვენა ნინოს ჯუარი... მყინვარის კლდესა შინა არიან ქვაბნი გამოკვეთილნი, ფრიად მაღალსა კლდესა და უწოდებენ ბეთლემსა... კაცნი არიან მბრძოლნი, ძლიერნი, ახოვანნი, ჰაეროვანნი, ვითარცა მთიულნი... სარწმუნოებით ქართველთა თანა...

აშურიანს ზეით არს უფლის-ციხე, კვერნაქის გადმოკიდებულის კლდის გორასა ზედა, მტკვრის კიდესა... შენობა უცხო, კლდისგან გამოკვეთილი. პალატნი დიდ-დიდნი, ქანდაკებულნი, კლდისაგან-კე...

ამის დასავლით არს ქალაქი გორი. ადგილი ჰავითა მშვენიერი, წყალი კარგი, გარემოს აქვან ვენახნი და წალკოტნი მრავალნი...

გორს ზეით ღიახვს ერთვის გორისავე ჭალისა და ნაჭარმაგვევისა წყალნი. ნაჭარმაგვევი იყო სადგური მეფეთა და კეთილ სანადირო, და აწ კარალეთად წოდვილი, ადგილი ტურფა... ნიქოზის ჩრდილოთ, დიდის-ღიახვის კიდეზედ, არს მცირე ქალაქი ქცხილვანი, კეთილ-ჰაოვანი. მსახლობელნი არიან ქართველნი, სომეხნი, ურიანი... კვალად ქცხილვანს ზეით არს, ღიახვის დასავლით, თამარაშენი, მცირე ქალაქი. მსახლობელნი სომეხნი, ურიანი და ქართველნი. თამარაშენს ზეით ერთვის თირის მონასტრის ხევი. ამ ხეზედ, გორის ძირს, არს ანახეთი, სასახლე და ციხე მეფეთა...

ხოლო კვალად გორის დასავლით არს მთა რუისისა, ტინის ხიდით... ამ მთის დასავლით, მტკვრის კიდესა ზედა, არს ურბნისი... და ამ რუისის მთის სამხრეთის მინდორი, ნიქოზამდე და ღიახვით დვანისწყლამდე, ირწყვის ორის ღიახვის რუთი თამარ მეფის ქმნულითა და ნაყოფიერებენ დაბნები ყოვლითავე მრავალნი...

ოსიაურს ზეით, ხაშურს, ერთვის სურამის წყალს ქემერტის წყალი... ამ ხევის შესართავის დასავლით, შინდარას დასავლით, არს სურამი, მცირე ქალაქი. მოსახლენი არიან ქართველნი, სომეხნი, ურიანი...

ხოლო ტაშის-კარსა და ღიხის მთას ქვეითი არაგვ-ტფილისამდე, სამნი ესე სასპასპეტონი: მემარცხენე მუხრანისა, მემარჯვენე ქართლისა მეფის თანა მყოფი, ტფილისს ზეით მტკვრის სამხრეთისა და თრიალეთი ფანავრამდე არს წილი უფლოსისა, მცხეთოსის ძისა... შემდგომად განყოფისა ესრეთ სამ სადროშოდ იქმნა... კვალად არა არიან დაბანი ანუ აგარაკნი, რომელთა შინა არა იდგეს კვლესია თლილის ქვისა...

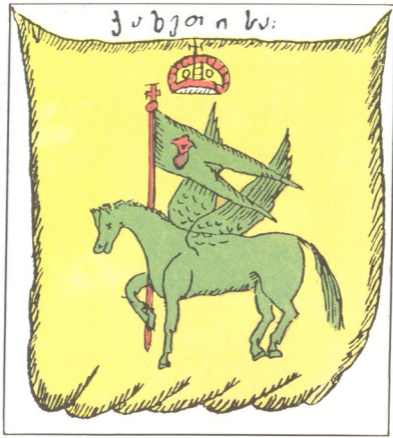

და არს სრულიად აწინდელის კახეთის საზღვარი: სამხრით დიდის ალაზნისა და პატარას ალაზნის შესართავი და მუნიდამ ხაზი კავკასამდენ გავლილი. და კუალად ხაზი მტკუარამდე მისული; აღმოსავლით მთა კავკასი, ლეკეთსა და კახეთს შორისი; დასავლით საზღვარი ქართლისა, რომელი აღვსწერეთ, და მწარე წყალს ქუეით, მტკუარი, და ჩრდილოთ მთა კავკასივე.

და მდებარებს ქუეყანა ესე სიგრძით ჩრდილო-დასავლეთს შუადამ აღმოსავლეთ-სამხრეთს შუა, და არს ქართლისა, რანისა, მოვაკანისა და ლეკეთის შუა მდებარე. ხოლო ქუეყნისა ამის საშუალს არს მთა, რომელი გამოხდების ფშავ-ლელივეისა-შორისის კავკასი-დამ და გამოვლის მახვილისხვეს და ფშავს შორის, კუალად ერწოთიანეთსა და ირტო-საყდრიონს შორის, და ჟალეთის ბოლომდე მდებარებს ჩრდილოდამ სამხრით, მერმე წარმოვალს და მივალს მადარო-ხორნაბუჯამდე, აღმოსავლეთ-სამხრეთი შუა მდებარებს და უძეს აღმოსავლით შიგნით-კახეთი, სამხრით ქისიყი, დასავლით გარეთ-კახეთი და ერწო-თიანეთი. და ეწოდების მთასა ამას კავკასის კერძოსაკენ მთა კახეთისა, მერმე გომბორი, შუამთა და ცივი. არამედ მთა კუხეთისა ანუ აწ ზედაძნისა უმეტეს საჩინოდ შემოერთდების მთასა ამას და მთა ზედაძნისა მობმული არს მთისა სარკინეთისა, რომელსა კუერნაქადცა უწოდებენ თვინიერ განკუეთისა არაგვისა-გან, ამისთვის უწოდებენ გომბორის მთასაცა ქისიყამდე კუერნაქად.

არამედ მთასა ამას და კავკასს შორისი ქუეყანა არს ტყიანი შაქამდე და მცირე-ველოვანი, და ამისი დასავლით კერძი, საგარეჯოს ქუეით უტყუო, მცირეთაგან კიდევ. ჩალიან-ბალახიანი, ლერწმოვანი, უმდინარო. თვინიერ იორის მდინარისა, და მცირე-წყაროიანი. ხოლო ჰავითა არიან შშუენნი, ზამთარ თბილი, ზაფხულ ცხელი და არა ეგდენ, მცირეთოვლიანი, უყინულო, უყინო, ვინაითგან ვეროდეს გაჰყინავს მდინარეთა და არცა დაადგრების თოვლი დღე სამ, და უქარო. არამედ ალაზნისა და იორის კიდენი და მისნი ქუემოთნი ფრიად ხაშმიანნი, ცხელნი და გაუძლისნი.

ხოლო ქუეყანა ესე არს ფრიად ნაყოფიერი ყოვლითა მარცვლითა, ვენახითა, ხილითა, პირუტყვითა, ნადირთა, ფრინველითა და თევზითა, არამედ უფროს ჰერეთი, და უმეტესად ალაზნისა და იორის კიდენი, რამეთუ თვინიერ ნარინჯისა, თურინჯისა, ლიმონისა და ზეთისხილისა, ნაყოფიერებენ ყოველნი, რომელნიცა აღვსწერენით,

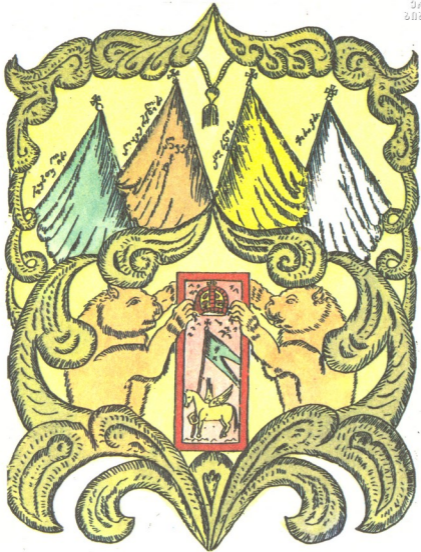

აბრეშუმით, ბამბით, ბრინჯით, და ხურმა და წაბლი იმერეთისაგანცა აქ უმჯობესი არს. გარნა არ სთესვენ ღომს, და არს კირჩხიბი აქაურობისა და ხოლო ხილნი ვიეთნი აქაურნი უმჯობეს არიან ქართლისასაცა, და თაფლი იმერეთისა უმჯობეს და უმრავლეს აქაურთა. ხოლო კაცნი და ქალნი შუენიერნი, ჰაეროვანნი და მგზავსნი ყოვლითავე ქართველთა ზნითა, ჩვეულებით და ქცევით, არამედ ლაღნი, ამაყნი, მეხოტბენი, დიდმოქმელნი, მეჩხუბარნი, შემმართებელნი, უფრო გლეხნი, ერთგულნი, მოსილნი ქართულად, ენითა და სარწმუნოებითა ქართლისათა, და სამწყსონი ქართლის კათალიკოზისანი.

ხოლო არს ქეუყანასა ამას შინა უდიდესნი მდინარენი ალაზანი და მეორე მცირე ალაზანი ანუ იორი, რომელთა მოიგეს სახელნი ალონის გამო, არამედ იორი გაორებისათვის, ვინაიღვან აქუთ სახელი ერთი — „იორა ამ მდინარემ“. ხოლო გამოსდის ალაზანი თუშ-ფშავსა და ძურძუკს შორის კავკასსა, და დის ჩრდილო-დასავლეთიდამ აღმოსავლეთ-სამხრეთ შუა. და მიერთვის მტკუარს განჯის ბოლოს...

ხოლო იორი გამოსდის ფშავისა და თიანეთს შორის მთას და დის ჩრდილოდამ სამხრით უჯარმამდე, მერმე ჩრდილოთ-დასავლეთიდამ აღმოსავლ-სამხრით შუა, გარნა უფროს აღმოსავლით. არამედ იორს და მტკუარს შუა ასტყედების მცირე მთა ხორანთიდამვე, რომელსა უწოდების გრძელტბა და გარეჯა. ეს მთა აწ ჰყოფს ქართლსა და კახეთს...

ხოლო დამპალას აღმოსავლით — ჩრდილოთ არს, ჰერეთის მთის ძირს, მანავი... არამედ ღვინო მანავისა კეთილი... ხოლო მანავის დასავლეთ არს ხევი გიორგი წმიდისა... ამან მოიგო სახელი, ოდეს შესწირეს გარეჯის უდაბნოს დაბნები ესე, უწოდეს საგარეჯო... უჯარმას ზეით, ჩრდილოთ, და იორის აღმოსავლით არს ბოჭორმა ციხე... თეთრის-არაგვის მჭკვრეტად არს ხარჭაშოს ეკლესია გუნბათიანი, კეთილშენი, ზის ეპისკოპოზი მწყემსი ერწო-თიანეთისა, ფშავ-ხევსურისა და თუშეთისა... ხოლო ხევსურეთის აღმოსავლის მთას იქით არს ფშავი, რომელსა შუაში უდის თეთრი არაგვი... ხევსა ზედა არს ბოდბეს ეკლესია გუნბათიანი, დიდშენი, შვენიერი; აქ მიიცვალა წმიდა ნინო და დაეფლა აქავე: აღაშენა და შეამკო საფლავი მისი და ეკლესია მეფემან ბაქარ: ზის ეპისკოპოზი მწყემსი ქისიყისა და ვიდრე კონდოლაამდე; აქუს სასპასპეტო და დროშაცა... არიან კაცნი მბრძოლნი, მხნენი, ახოვანნი, შემმართებელნი, მაგარნი, მიმყოლნი ურთიერთთა... აღმოსავლით ველი შირაქი ალაზანამდე...

მთა გონბორი იწოდა უმაღლესობისათვის, და ამას ქვეით მთა
ცივისა კარდანახის ხევაძედ არს...

ალაზნის დასავლით, არს ალავერდი, კახეთის მთის კალთის
ველსა ზედა, დიდშენი, ზღუდე-პალატებიანი, გუნბათიანი... პან-
კისის ხეობის სამხრით, ვიდრე ქისიყის სამზღვრამდე უწოდებენ
შიგნით — კახეთს... და არს ადგილი ესე ტყიანი, მცირედ ველიანი,
განა ტყე უმეტეს ხილიანი, მცირე წყლიან-მდინარიანი, ვენახოვა-
ნი, ხილიანი, ღვინო კეთილი და კარგი... პირუტყენი, ცხოვარი
მცირედ, სხვანი მრავლად, არამედ ღორი უმრავლეს, რამეთუ გლეხს
ჰყავს 200, 400, 1000 და 2000...

ხოლო თუშეთი არს ლოპოტისა, თორდისა და პანკისის აღმო-
სავლით, კავკასის მთის ჩრდილოთ კერძოთა შინა, არს ორ ხევად...
კახეთის თუშნი ინახვენ ცხოვართა სიმრავლესა, ვინათგან აქუთ
ზაფხულს თვისთა მთათა შინა საძოვარი და ზამთარს ჩამოვლენ
გაღმა-მხარსა შინა...

ხოლო სიგრძე ქვეყანისა ამის არს ლიხის მთის თხემილამ შავს ზღვამდე, და მერმე კიდევ ვერისის მდინარიდამ ვიდრე ზღვამდე: ხოლო განი ჭოროხის მდინარიდამ ალანის კავკასამდენ და ლიხის მთას კერძოთ ფერსათის მთის თხემილამ რაჭა-სვანეთის კავკასის მთის თხემამდე: და მზღვრის ქვეყანასა ამას, სამხრით, დაღოს მთა ანუ ფერსათი. ჩრდილოთ, კავკასის მთა, და მდებარეობს ორთა ამით მთათა შორის. დასავლეთ, უმდებარებს შავი ზღვა. აღმოსავლეთ, მთა მცირე ლიხისა. ხოლო მთა ლიხისა მდებარებს ჩრდილოდამ სამხრით კავკასილამ დაღომდე: და არს ტყიან-ნადირიან-ფრინველიანი. და გასდიან მდინარენი ამიერ, ყვირილა და ჩხერიძელა. იმიერ ფაწა, ოთხი ფრონენი და შოლა: და არს ქვეყანა ესე ფრიად ტყიანი. რამეთუ იშვიათ არს ველნი, თუ არ ადგილ-ადგილს მცირენი, თვინიერ სახველთაგან: არამედ ტყენი ადგილ-ადგილ ხილიანი, ვენახიანი, ჰავითა კეთილმშვენნი: განა ტყის გამო, ზაფხულის, იმყოფის სიცხე, ვინათგან ძნიად იძვრის ქარნი, და არა გაუძლისი სიცხე, თვინიერ ადგილთა რომელთამე: ზამთარი თბილი, რამეთუ ვერ ოდეს განჰყინავს მდინარეთა, ვერცა გუბესა რომელსა ზედა შედგეს ან უტყვი ან მეტყველი. არამედ თოვლი დიდი, რომლისა სიმაღლე ოდესმე მხარი და უმეტესიცა...

ხოლო კაცნი და ქალნი ვითარცა ვსთქუთ ვერეთცა იუწყე, განა უშვენიერესადცა და უპეროვნესადცა, ვინათგან გლეხთა შვილნი მიგვანან წარჩინებულთა შვილთა. სუფთანი, სამოსელთ გამწყსონი, ვგრეთვე ცხენთა, და იარაღთა და საჭურველთაც ცქვიტნი, კისკასნი, ენატკბილნი, მსუბუქნი, ფიცხელნი, ბრძოლასა შემმართებელნი და ძლიერნი... მომღერალ-მგალობელნი და მწიგნობარნი წარჩინებულნი და უმეტესი კეთილხმოვანნი და სხვათა და სხვათა შემძინებელნი. სარწმუნოებითა და ენითა არიან ქართველთა თანა ამღსარებელნი, არამედ უცქვიტესად მოუბარნი...

არამედ ამ ჟამად, ვინათგან უწოდებენ ცხენის-წყალს ზეით იმერეთს, აღმოსავლეთის კერძსა ვიდრე ლიხის მთამდე, პირველად დავსწერთ ამას: და განიყოფის ესე იმერეთი ვაკედ, ფერსათის კერძოდ, არგვეთად, ოკრიბად, რაჭად და ლეჩხუმად: არამედ აქა ვინათგან უდიტესი ყოველთა მდინარეთა არს რაონი და ამას მიერთვიან ყოველნი მდინარენი იმერეთისანი, პირველად ვიწყებთ ამას...

ესე რიონი გამოსდის სვანთა, დიგორისა, ბასიანისა და რაჭის საშორისს კავკასსა. და დის ესე რიონი კავკასიდან გლოლის წყლის სამდე აღმოსავლეთს სამხრეთს შუა, გლოლის წყლიდან უწერამდე დასავლეთს სამხრეთს შუა. უწერიდან ხომლის კლდემდე, აღმოსავლეთიდან დასავლეთად, მცირედ ჩრდილოს კერძ მიწეულად. ხომლის კლდიდან ყვირილის შესართავამდე. ჩრდილოეთიდან სამხრეთად. ყვირილის შესართავიდან, აღმოსავლეთიდან დასავლეთად მიწეულად ჩრდილოს კერძოდ, და მიერთვის ფოთს ზღვასა. და გამოვლის რაჭას, ლეჩხუმს, ოკრიბას, ვაკესა და სალომინაო-საჩინოს შუა, და განჰყოფს ოდიშსა და გურიას...

ხოლო გორდიდან ვიდრე კავკასამდე არს ხეობა ლეჩხუმისა, რომელსა უწოდებენ თაკვერად... არს ცაგერს კვლესია დიდშენი, გუნბათიანი. ზის ეპისკოპოზი მწყემსი ლეჩხუმისა და სვანეთისა...

ცხენის-წყლის შესართავს ქვეით რიონს მოერთვის სამხრიდან საჯავახოს წყალი... ვარციხეს ზეით ერთვის რიონს ხანის-წყალი... კვალად ხანის-წყლის შესართავს ზეით რიონს მოერთვის ყვირილა, აღმოსავლეთიდან...

წყალწითელას აღმოსავლით, გორის კალთას, არს კვლესია ყოვლადწმიდისა ღუთის-მშობლისა, დიდ-შვენიერი, დიდ-ნაგები და ქმნული შიგნით სოფიის კენჭითა, გუნბათიანი, კეთილს-შვენიერს ადგილსა. აღაშენა აღმაშენებელმან დავით მეფემან და უწოდა სასუფეველს გენათი და აწ, უწოდებენ გელათს: აქა არს ყოვლადწმიდის ხატი ხახულის ღუთის-მშობელი, ლუკა მახარებელის დახატული, ყოვლად წმიდის რძითვე და შემკული ძვირფასითა ქვებითა, აღმაშენებელისა და თამარ მეფისათი. აქავ არს ვარძიის ჯუარი, შემკული დიდ ფრიად...

არს ძირულაზედ, ხარაგეულს ციხე, შენი: ამ ციხესთან ყყრების ძირულას ჩხერიმელა... ჩხერიმელას ზედვე არს, სამხრით, ჩხერის ციხე, მაგარი და მტრისაგან აუღებელი...

ზეით არს ქალაქი ქუთათისი, რიონის გაღმა-გამოდმა, ჰავითა და წყლითა მშვენი... აქ არს სასახლე მეფეთგან, დიდშენი... აქ აღაშენა მეფემან ბაგრატ ყოვლად წმიდისა კვლესია შვენიერი, გუნბათიანი... დასვა ეპისკოპოზი მწყემსი იმერეთისა და გურიისა, თვინიერ რაჭა-ლეჩხუმისა... რიონის დასავლით, მთის ძირს, არს ხომლის კლდე, ფრიად მაღალი... ამ კლდეში არს ქვაბი გამოკვეთილი, მტრისაგან შეუვალი, მეფეთა საგანძურთ სადები...

ხოტვეს ზეით... არს ნიკოლა წმიდა, კვლესია გუნბათიანი, კეთილ-დიდშენი... ზეით არს შაორი: აქა ყოფილა საზაფხულო სასა-

ხლე აწინდელთა მეფეთა, ადგილის შვენიერებისათვის, აგარაკოვანი... ხეორი... შქმერი... კუდარო... წონა... გარდავალს აქი-
დამ და კუდაროდამ გზა ქრცხილოვანის ხეობასა ზედა, ღვანის
ხეობასა ზედა, ქართლში...

ხოლო ჯეჯორის შესართავს ზეით და რიონის სამხრით არს
ონი... მსზღვრის რაჭას აღმოსავლით, კუდაროსა, წონისა და ფაწის
მდინარის შორისი მთა, და კავკასი კედელა, და მუნიდამ ჩრდილოთ
წარსრული კავკასივე ვიდრე დიგორის კავკასამდე...

კაცნი ტანოვანნი, მხნენი, ბრძოლასა შემმართებულნი, ძლიერ-
ნი... ქალნი შვენიერნი, მქცვენი ვგრეთნივე, რბილნი...

რაჭის სამხრით არს, მთას იქით, არგვეთი ანუ მაგრვეთი, რო-
მელი იწოდა ქვეყნის ნაყოფიერებისგან... ხოლო არგვეთის სამხრით
არს საჩხეიძო, პირველად არგვეთადვე წოდებული... ხოლო საჩხეი-
ძოს დასავლით არს საჩინო, და მის დასავლით საჯავახო... ხოლო
სალომინაოს, რიონს გაღმით, არს ვაკე, და ისახელების ადგილთა
სივაკისათვის... ხოლო ამ ვაკის აღმოსავალ-ჩრდილოთ არს ოკრი-
ბა... ვენახი მაღლარი, ღვინო მსუბუქი, მხე-გემოიანი.

ეს ოკრიბა, რიონის აღმოსავლეთით, პირველად იყო არგვეთისა,
და დასავლეთისა ნაქალაქევის საერისთოსი: შემდგომად იქმნა ქუ-
თაისის საერისთოსი, და აწ მეოთხე სადროშო, ლენხუმიურთ, მე-
ფისა თანა მყოფნი.

ხოლო გურია არა წილი ეგროსისა არს, არამედ ქართლოსისა... არამედ მზღვრის ამას გურიას: აღმოსავლით მთა ფერსათი, სამცხე-გურიას შორისი და საჯავახოს შორისი, სამხრით ჭოროხის მდინარე და მთა მცირე, ფერსათიღამ ჩამოსული დასავლით, აჭარა-გურიას შორისი; ჩრდილოთ რიონი გურია-ოდიშს შორისი და დასავლით შავი ზღუა. ხოლო რიონის თუალზედ, სამხრეთის კიდესა ზედა, არს ფოთის ციხე — ნავსადგურობისათვის... აქ ერთვის რიონს მცირე მდინარე და ამ ფოთის აღმოსავლით, რიონის კიდესა ზედა არს ლანჩქუთი. ამ ლანჩქუთის სამხრით წარმოვალს მთა საჯავახოს მთიღამ დასავლეთად, და სადაცა დასწყდების მთა, ესე, არს ამ მთის მაღალს თხემსა ზედა კვლესია ჯუმათს, დიდი გუმბათიანი, დიდშენი, მჭურეტი ზღუასა და გურია-ოდიშისა...

კუალად ფოთის სამხრით, ზღვის კიდეზე, ტბა პალიასტომისა დიდი. ამ ტბიღამ შესდის ზღუას მდინარე ამისივე. აქიღამ შემოვლენან ნაენი და დგებიან ტბასა შინა განსუენებისათვის... კუალად ამ ტბისა და ჯუმათის სამხრით დის მდინარე სუფსეი, გამომდინარე სამცხე-გურიის შუას მთისა, მომდინარე ბახვის-წყლამდე ჩრდილოს-დასავლეთს შუა, ბახვის წყლიღამ ზღუამდე აღმოსავლიღამ დასავლეთით და მიერთვის ზღუას აღმოსავლიღამ... სუფსის სამხრით და ბაილეთის ჩრდილოთ არს გურიანთას ციხე, კლდე-გორასა ზედა შენი. ამის სამხრით დის აკეთ-ბაილეთის წყალი. გამოსდის სურების მთას. მიერთვის ზღუას აღმოსავლიღამ.

ამ მთის ძირში არს ციხე ასკანისა. ამისვე სამხრით, მთის ძირში, არს შემოქმედი, კვლესია დიდშენი, გუმბათიანი, შემკული ყოვლითა. იყო ესე საარქიმანდრიტო... აქა დის მცირე მდინარე, გამოსდის სურებსა და ხინოს შუას მთას, და დის გრეხით, მიერთვის ხინოს წყალს ჩრდილოღამ. ამ წყალზედ, შემოქმედს ქუეით, არს ოზურგეთი, სასახლე დიდშენი, კეთილპალატოვანი, გურიელისა...

ხოლო სიგრძე გურიისა არს სამცხის მთის თხემიღან ზღუამდე და განი ჭოროხიღან რიონამდე. პავით არს კეთილი და მშუენი, ზაფხული ცხელი, წვიმიანი, სოელი, ნოტიო. ზამთარი თბილი, დიდთოვლიანი, ვითარცა იმერეთი, და უყვენო; მთა-გორიანი, ავარაკიანი, ტყიანი და მცირე-ველოვანი. ნაყოფიერებენ ყოველნი მარცვალნი. კუალად აბრეშუმი... ცხოვარნი მცირედ, სხუა პარუტყუნი, თვი-

ნიერ აქლემისა, ჯოგად, პროწლედ, მრავალნი, და მძოვარნი, თარ-ზაფხულს უმწყემსოთ. ფრინველნი მრავალნი, ხილნი მრავალნი. და ბათომს, გონიას და ერგეს ნარინჯი, თურინჯი ლიმო, ზეთის-ხილი, ბროწეული მრავალი და ზღვის კიდესაცა. ვენახნი მაღლარნი, ღვინო კეთილი, მსუბუქი და შემგო, გემოიან-სუნიანი მრავლად...

ხოლო კაცნი და ქალნი მგზავსნი იმერთა ზნითა, ქცევითა, სარწმუნოებითა, რჯულითა... შემოსილნი ეგრეთვე და შეუნიერებითაცა, არამედ უმეტეს კეკელანი და რბილნი, ენა-ტკბილმოუბარენი, უმეტეს წიგნის სიტყვით (მესხთაებრ), არამედ ქართულისავე ენისანი და არა სხვისა. ბრძოლასა შინა შემმართებელნი... უქურდალნი, უავაზაკონი, ვითარცა ოდიშარნი, სტუმრის მოყუარენი და კეთილად შემწყნარენი, კეთილ-მაგლობელ-მწიგნობარნი, მშვიდნი, არამედ მყის გულმწყრალნი.

ზუჭი იხს:

ხოლო ესე ოდიში ისახელა ორითა სახელითა: პირველად მეგრელნი, რამეთუ ვგროს აღაშენა ქალაქი და უწოდა ვგრი. ამას სწერენ ევროპელნი კოლხიდად, სადიდამ იაზონ წარიღო ოქროს რუნი ანუ საწმისი... რამეთუ მას ვგრის-წყალს იქითი, დასავლეთისა, ეპყრათ ბერძენთა, აქა არს ადგილი იგი. ამისთვის უწოდეს მეგვრელნი. ხოლო ოდიში — განდგნენ რა ვგრისის მდინარის იქითნი და მიერთნენ ბერძენთა, იტყვიან: „ოდეში იყომე ქუეყანა იგი ჩუენი“, და ისახელნენ აწამდე ესრეთ. ხოლო საზღვარი ოდიშისა არს ცხენისწყალი და ხაზი ისულეთამდე, მერმე თაკუერსა და ოდიშს შორისი მთა, კავკასიდამ ჩამოსული სამხრით და კუალად თაკუერიდამვე წარსრული კავკასი ჩრდილოთ, ვიდრე ვგრისის სათავემდე, ოდიშსა და სუანეთს შორისი; სამხრით მდინარე რიონი, გურია — ოდიშს შორისი, და კუალად ვგურის მდინარის შესართავს დასავლეთი შავი ზღუა; დასავლით ზღუა შავივე და კუალად ანაკოფიის მცირე მთა, კავკასიდამ ჩამოსული სამხრით ზღუამდე; ჩრდილოთ კავკასის მთა. ხოლო ცხენისწყლის დასავლეთის კერძო რომელი დავსწერეთ, ოდიშისა არს...

ბანძას ზეით და ცხენისწყლის დასავლით და მისი მჭურეტი, მაღალს ადგილზედ, არს ჭყონდიდი, კვლესია გუმბათიანი, დიდშენი, მარტვირისა... დაფლულ არს მეფე ბაგრატი. ამანვე დასვა მუნ ეპისკოპოსი... ამათთა დასავლით დის მდინარე აბაშა... ამის დასავლით დის მდინარე ტეხური. იწოდა ჩქარად დინებისაგან... ხოლო ტეხურისა და აბაშას შესართავს ზეით, უნაგირას მთის ძირზედ და ტეხურის დასავლის კიდეზედ, არს შხეთს ციხე დიდნაშენი და სასახლე დადიანისა. ამას ზეით კიდევ ტეხურისავ კიდეზედ, არს სენაკს კვლესია გუმბათიანი, კეთილშენი, საყოფელი აფხაზთა კათალიკოზისა. აწ სენაკს ზეით, უნაგირას ძირში, არს ნაქალაქევი, ციხე გოჯად წოდებული...

ხოლო ისულეთს, ტეხურს შესადინარს ქუეით, სადაცა ერთვის რიონი ზღუას, აქა არს ფოთი. და ამ ფოთის ჩრდილოთ კერძ მესდის ზღუას ხორგის წყალი... ამ წყლის ჩრდილოთ, მთის ძირს, ველსა ზედა არს ხეთას ციხე და სასახლე დადიანისა. ამის ჩრდილოთ დის ჭანის წყალი, წოდებული ჭელენჯიხის გამო... ამ მდინარის ჩრდილოთ კერძოთ, ზღვის კიდეზედ არს ხოფი. აქა არს კვლესია გუმბათიანი, კეთილშენი და შემკული. აქ კვლესიასა შინა მსუენა-

რებს პერანგი ყოვლისა წმიდის ღვთისმშობლისა, სასწაულთმოქმედი... ამჟ მდინარის ჩრდილოთ კერძოთ დიდს ველსა ზედა არს ზუგდიდი, სასახლე დადიანთა, დიდშენი და პალატებიანი, დეკოლიანი.

ამ ზუგდიდის აღმოსავლით, მთის ძირზედ არს ჭელენჯიხი... ამის ჩრდილოთ დის მდინარე ეგური, წოდებული დაბის გამო. გამოსდის მასვე სუანეთსა და ოდიშს შორის კავკასსა, მოდის აღმოსავლეთიდან დასავლეთად, მიერთვის ზღუას ანაკრიას...

ვგრისის მდინარის დასავლით დის მოქვის მდინარე ჩრდილოდამ სამხრით. გამოსდის კავკასს და მიერთვის ილორს ზღუას. ამ მდინარესა ზედა, მთაში, არს მოქუს კლესია გუმბათიანი, დიდნაგები... ხოლო მოქუს მდინარის დასავლით დის კოდორის მდინარე... ხოლო ამ კოდორის დასავლეთად დის მდინარე ცხომისა, გამომდინარე კავკასისა... იყო ცხომი ქალაქ და საერისთო, და აწ დაბა. ამ ცხომის დასავლით არს ანაკოფია და მდინარე მისი მცირე... და საზღვარი ოდიშისა და აფხაზეთისა.

ხოლო სიგრძე ოდიშისა არს კავკასის თხემიდან ზღუამდე და ცხენის წყლიდან ზღუადმდევე, და მეორე — ვგრისის წყლიდან ანაკოფიამდე. და განი მისი რიონის მდინარიდან ვგრისის მდინარემდე, და მეორე — ზღვიდან კავკასის თხემამდე. და არს ჰავითა. ესე ოდიში მშენი. ზაფხულის ზღვის პირნი და ვაკენი ცხელი და არა გაუძლისი, მთის კერძონი გრილნი, აგარაკოვანნი, კეთილნი. ზამთარ თბილი, არამედ ზაფხულიცა სუელი და ნამიანი, და ნოტიო... მოსავალნი მარცვალთა ფრიად ნაყოფიერნი მრავლად, რამეთუ ბრინჯი ნაყოფიერებს ურწყავად. ნარინჯი, თურინჯი, ზეთის-ხილი, ბროწეული... ვენახნი მაღლარნი, ღვინო მსუბუქი და კარგი...

არიან კაცნი და ქალნი შუენიერნი... სარწმუნოებითა, რჯულითა და წესითა, და ქცევითა იმერთათა... და აქუსთ წიგნი ქართულივე და არა სხუა... კუალად ქუეყანა ესე არს ფრიად ტყიანი, მთით ბარამდე, და მცირე ველოვანი. მდინარეთა კიდენი ჭალოვანნი და ვაკეთა აყრილნი ეწერნი, ბარდოვან-ტალახ-ჭინჭრობიანი და ფრიად წვიმიანი. ამისგან არს ფრიადი ნოტიობა, გარნა უვნებელი.

ხოლო ანაკოფიის დასავლით არს აფხაზეთი, პირველად წოდებული ეგრეთვე ეგრისი, რამეთუ ვინაითგან წილი ეგროსისა არს ზღუამდე, მის გამო ეწოდა ეგრივე. არამედ შემდგომად განდგომისა, დაიპყრეს რა ბერძენთა, მათ უწოდეს აბასა, ხოლო ქართველთა აფხაზეთი. გარნა უმეტეს საგონებელი არს, ძეთაგან ანუ ძის ძეთაგან ეგროსისათა ეწოდა სახელი ესე. ხოლო საზღვარი აფხაზეთისა არს: აღმოსავლით ანაკოფიის დასავლეთით მცირე მთა, კავკასიდამ ჩამოსული ზღუამდე; დასავლით ზღუა და კაპპეტის მდინარე. არამედ სხუანი მზღვრიან ჯიქეთის დასავლეთის ზღუამდე; ჩრდილოთ მზღვრის მთა კავკასი, სამხრით ზღუა შავი. სიგრძე ამისა არს ანაკოფიიდამ კაპპეტის მდინარემდე ანუ ზღუამდე; განი ზღუადამ კავკასის თხემამდე.

ხოლო ანაკოფიის დასავლით დის ადაცოს წყალი. გამოსდის კავკასსა და მიერთვის ზღუას ჩრდილოდამ. ამ ადაცოს წყლის დასავლით დის ზუფუს მდინარე, გამოსდის კავკასს, დის სამხრით, მიერთვის ჩრდილოდამ ზღუას. არს ზუფუ მცირე ქალაქისაებრი, სახლი და საყოფელი შარვაშიძისა, რომელი მპყრობლობს აფხაზეთა... ამ ზუფუს დასავლით დის მუწის-წყალი. გამოსდის კავკასსავე, მოერთვის ჩრდილოდამ ზღუას. ამ მუწის-წყლის დასავლით არს ბიჭვინტას ეკლესია დიდი, დიდშენი, კეთილ ფრიად, გუმბათიანი, ზღვის კიდესა ზედა... ამის ბიჭვინტის დასავლით დის კაპპეტის მდინარე, დიდი და ჩქარად მდინარე. გამოსდის ესე რაჭის მთას, კავკასსა, გამოვლის სუანეთს, ალანსა და მას ქუეითთა ორს კავკას-შორისთა და მოერთვის აქა ჩრდილოდამ ზღუასა.

ხოლო ესე აფხაზეთი შემკული არს ყოვლითა ნაყოფიერებითა და ჰავითა, რამეთუ ნაყოფიერებენ ყოველნი მარცვალნი, ხილნი, ვენახნი, პირუტყვი და ნადირნი, ფრინველნი და თევზნი მრავალნი. არამედ თხა აქაური ფრიად შუენიერნი, ბალნითა წმინდა და ჭრელ, კანჭმაღალი, ტანად დიდი, რქანი მაღალნი, ვითარ აღლნახვევარნი. წვერნი გრძელნი, ვიდრე მუხლთ დაბლამდე. გარნა არს ესე აფხაზეთი ტყიანი, ჭალიანი, ეწროვანი და მცირე ველოვანი, მთის კერძონი, აგარაკოვანნი. ხოლო კაცნი მკვანენი მეგრელთა და უმეტეს ცქვიტნი და ტანოვანნი, წერწეტი... ზღუათა შინა მავალნი ოლეჭკანდარებიითა, რომელთა შინა შთასხდებიან 100, 200,

და 300... სარწმუნოებით არიან ქრისტიანენი... განა უწყიან ნაპოვნად
ობა, ცოლი ერთი, მარხვა, აქუსთ სასოება მღუდელთა ფრიად: არა
იქმნებიან მათ შორის სიძვა, მრუშება. რამეთუ დასწვენ შემცოდე-
თა: უყვართ სტუმარი და პატივსა უყოფენ, და შეიწყნარებენ ფრიად:
ენა საკუთარი თვისი აქუსთ არამედ უწყიან წარჩინებულთა ქართუ-
ლი: სხდებიან სკამთა ზედა, და ჰსჭამენ ტაბლასა ზედა, და არიან
ერთგულნი ფრიად თვისთა მეპატრონეთა და მორჩილნი მისნი.

Վ ՅԵՆԵՍ:

ხოლო სვანეთი იმზღვრების ყოვლითგან კავკასიის მთიან და არს რაჭა-ლენხუმის ჩრდილოთ და ოდიშის აღმოსავლეთით. და მზღვრის სვანეთს: აღმოსავლით სვანეთსა და ბასიანს შორისი კავკასია; ჩრდილოთ დიდ-ყაბართ-ჩერქესა და ამას სვანეთს შორისი კავკასი; სამხრით სვანეთისა და რაჭა-ლენხუმს. შორისი კავკასი; დასავლეთით სვანეთისა და ოდიშს-შორისი კავკასი და ალანის საზღვარი. სიგრძით არს რაჭის კავკასის თხემიდან ოდიშის კავკასის თხემამდე და ალანამდე, და განით რაჭა-ლენხუმის კავკასის თხემიდან ჩერქეზის კავკასის თხემამდე, და რაჭისაკენ ვიწრო, ხოლო ლენხუმისაკენ განიერი, და მას ქვეით, ოდიშის კერძოდ, უმეტეს განიერი. ამას უდის საშუალოსა მდინარე თვისი, რომელი იქმნების ბოლოს კაპპეტისა, გამოსდის რაჭის მთის კავკასს და მიდის დასავლეთს-ჩრდილოს შორის. ამ მდინარეს მოერთვიან ამიერ-იმიერიდამ ხევნი მდინარენი.

ხოლო რაჭა-ლენხუმის სამხრით არს ლაშხეთი, და ლენხუმის სამხრით და ოდიშის აღმოსავლით არს ეცერი. აქ არს ვკლესია სუეტად წოდებული, სახიზარი სუეტის ცხოველის სამკაულ-საუნჯისა, რომელსა შინა იტყვიან სუეტის-ცხოველის კანკლის ყოფასა, დღესაცა, რომელი მოიღო გორგასალ ინდოეთიდან, წითლის იაგუნდისა ქმნილი. არამედ საჩინოდ არიან აწცა ხატნი და ჯუარნი ოქრო-ვერცხლისანი და მოოჭვილნი ქვითა, მრავალნი და პატიოსანი, დიდნი და მცირენი, რომელთა ზედა აქვთ სასოება და პატივსცემენ...

ხოლო სვანეთი არს მოსავლითა და პირუტყვითა, ვითარცა აღესწერეთ დუალი, ანუ აწინდელი ოსეთი, და უმეტესი მწირიცა. სივიწროვით, მთით და კლდით და მდინარეებით ფრიად მაგარი, არამედ სახელი ესე ეწოდა: ოდეს ვერდარა იტევდა ძურძუკეთი კაცთა. მეფემან საურმაგ აპყარა მუნიდამ და მისცა აქა სავანე და დასხნა სულნი დიდძალნი. ამის გამო იწოდა სავანეთი. არამედ არიან კაცნი დიდტანოვანნი, ახოვანნი, დიდ-მძლედ მუშაკნი, ბართა შინა რაზმთა ვერ შემმართებულნი, მათთა სიმაგრეთა და ციხეთა შინა მაგარნი, სიკვდილის არა მომხსენენი... სარწმუნოებით არიან იმერთა თანა ქართულითა ენა თვისი აქუსთ საკუთარი, გარნა უწყიან ქართულიცა. პირველად იყო ეგრისის საერისთო, შემდგომად დასვეს მეფეთა მისი ერისთავი, და აწ უვისთ გელოვანი, ვითარცა პატრონი მათი, და არიან თვისად და არდარავის მორჩილებასა შინა.

ՆՅՍԺԻՆ:

ხოლო არს ქუეყანა ესე ფრიად მრავალ და დიდროვან მთიანი, კლდიანი, ხევიანი, ღრატოიანი, ტყიანი, შამბ-შროშნიანი, მდინარიან-წყაროიან-ტბიანი და მცირედ ველოვანი. ზამთარ ადგილ-ადგილ ცივი და დიდთოვლიანი და ადგილ-ადგილ ფრიად თბილი, ზაფხულის შეზავებული, რამეთუ აქუს მთანი და ავარაკნი ფრიად ახლოს, ხოლო ადგილს ფრიად ცხელი და გაუძლისი, თვნიერ ავარაკთა. ჰავით შშვენი და კეთილი, არამედ ზღვის კიდეთა არა ვგრეთი. ნაყოფიერებს ქუეყანა ესე ყოვლითა მარცვლითა და არა ყოველგან. ადგილად აკეთებენ აბრეშუმსაცა მცირედ. და ხილნი არიან... მრავლად და კეთილნი. არიან წალკოტნი, მტილნი და სავარდენი. გარნა ტყეთა, მთათა და ველთა ვიეთთა ადგილებთა შინა მრავალ არიან, ვინაითგან მთა და ველნი შროშნითა ფშვიან. პირუტყუნი ყოველნი მრავალნი და ნადირნი მრავლად, არამედ ქურციკი არ არს. ფრინველნი ურიცხვნი, გარნა ღურაჯი, შხერო, ასკატა არა არს აქა. ჩიტნი და სირნი უამრავნი. მდინარენი მრავალნი, დიდნი და ჩქარად მომდინარენი. წყარონი ტკბილნი, შშუენნი და კარგნი. ტბანი კეთილნი და თევზიანნი, და უმეტეს კალმახნი, დიდნი და წურილნი... ფუტკარი მრავალნი, და თაფლნი კარგნი და მრავალნი.

ხოლო კაცნი და ქაღნი არიან მგზავსნი ქართველთანი, არამედ უმეტეს ნელიად და ენა-ტკბილად მოუბარნი, ტანოვანნი, მხნენი, შემპართებელნი, შუენიერნი, ცოდნა-ხელოვნების მოყუარენი...

ხოლო ქუეყანას, ამას შინა არიან მდინარენი უდიდესნი მტკუარი და ჭოროხი, რამეთუ მტკუარს მოერთვიან ყოველნი მდინარენი სამცხისანი, ჯავახეთისანი და კოლა-არტანისანი და ჭოროხს სრულიად კლარჯეთის მდინარენი, თვინიერ ჭანეთისანი.

...ქარზამეთს არს მონასტერი გუმბათიანი, მდიდრად შენი, კეთილს ადგილს და აწ ცალიერი. ამას ზეით არს ვარძიას მონასტერი, კლდესა შინა გამოკუეთილი, სენაკ-პალატებითურთ, და მას შინა აღშენებული მეფის გიორგისაგან და შესრულებული თამარ მეფისაგან. ესე შექმული იყო საეკლესიოს სიმდიდრითა და ყოვლითა წესიერებითა, დაფლულ არიან მეფე გიორგი, მეფე კონსტანტინე და სხუანიცა...

ხოლო ჯავახეთი არს, ვითარცა თრიალეთი, უვენახო, უხილო, უტყეო, ვიეთთა ადგილთა სწვენ წივასა, და მოსავლითაც ვგრეთი-ვე. არამედ ესე უმეტეს ნაყოფიერი და მოუცდენელი. ჰავითაც მგზავ-

ՆՏԻՆԵՅ ՆՈՍ ՍԵՆՅՅ ՆԱ:

სი, განა უმჯობესიცა. ზამთარ, დიდთოვლიანი და ყინვიანი. ცხი-
ვარნი, მროწლენი და ჯოგნი მრავალნი, თევზნი მრავალნი, კერძინ-
ველნი, რომელნიცა მთათა გვარობენ, მრავალნი. თაფლნი მრავალნი
კაცნი და ქალნი მგზავსნი ქართლის გლეხთა, ტანოანნი, შვენიერ-
პაეროვანნი... სარწმუნოებით გლეხნი ჯერეთ ქრისტეანენი სულად,
არამედ არღარა უვისთ მწყემსი ეპისკოპოზი, განა ჰყავთ მღუდელნი
ქართველნი. ენა აქუსთ ქართული...

...ხოლო აწ ვიწყებთ კლარჯეთს. და ქვეყანასა შინა უდიდესი
მდინარე არს ჭოროხი... მიერთვის ბათომს ქვეით შავს ზღვას... და
არს თევზიანი, განა, მთის კერძოდ, უმეტეს კალმახნი. სასმისად შემ-
რგო, გემოიანი... ხოლო ჭოროხს მოერთვის აჭარის წყალი აღმოსავ-
ლეთიდან, და გამოსდის ზარზმა-აჭარას შორის მთასა... და არს
აჭარის ხეობა ვენახოვანი, ხილიანი, მოსავლიანი, თვინიერ ბრინჯ-
ბანბისა, ყოვლითა მარცვლითა. არს ტყიანი, კლდინი, იწრო, ხრამ-
მოვან-ღრატოიანი. მთანი ტყიან-ნადირიანი, კაცნი ხელოვანნი ხის
მუშაკობითა. აქ აკეთებენ ყველს...

ჭანეთის მთას იქით, არს ჭანეთი, და აწ უწოდებენ ლახსავე!
არს ესე შავის ზღვის კიდის წადვევებით, გონიიდან ტრაპიზონის
სამზღვრამდე! გონიის დასავლით მოერთვის ზღვას მდინარე ჭანეთ-
ში გამომდინარე ჭანეთის მთისა... ამ მდინარის იქით არის ხოფჯა,
ქალაქი მცირე, ზღვის კიდესა ზედა: აქ მოერთვის მდინარე ხოფჯისა,
გამომდინარე მისვე მთისა... ამ მდინარის დასავლით არს ქალაქი
მცირე რიზა, ზღვის კიდუზედ... ამის დასავლით ჩამოვარდების მცირე
მთა, კინდა მთამდე, ჭანეთის მთიდან, და ესე არს საზღვარი საქართ-
ველოსი და საბერძნეთისა.

...ესე არს აღწერა სამცხე-საათაბაგოსი ჩენილთა ადგილებთა...
არამედ არა არს ციხე, ანუ დაბანი, ანუ აგარანი, რომელსა შინა
არა იდგეს საყდარი ანუ ეკლესია, თლილის ქვით ნაშენნი. თრი ანუ
სამი, დიდნი და მცირენი. და ვგრეთვე ყოველთა ადგილთა საქართ-
ველოსა შინა...

შემდგენლები:

ნარგიზა გამცემლიძე
თამაზ კიკნაძე

მხატვარი ზაზა კიკნაძე

რედაქტორები: თამაზ კიკნაძე
სოსო ქართველიშვილი

Гербы и знамена Грузии по
Вахушти Багратиони
(На грузинском языке)
Издательство «Самшобло»
Тбилиси — 1991 год

გადაეცა წარმოებას 19.10.90. წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 5.02.91 წ. ქაღალდის ზომა 60×90 1/16 პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 2,75. სააღრიცხვო-სავაჭრო-ცემლო თაბახი 1,63. შეკვ. № 1183; ტირ. 15 000

ფასი 3 ჰაბ

საქართველოს ჟურნალ-გაზეთების გამომცემლობა „სამშობლოს“ სტამბა.
თბილისი, კოსტავას ქ. № 14.

Типография Грузинского журнально-газетного
издательства «Самшобло». Тбилиси. ул. Костава № 14